

Richard Strauss en John de Lancie

Een bijzondere ontmoeting aan het einde van de oorlog

Een Duitser en een Amerikaan van twee verschillende generaties ontmoetten elkaar aan het einde van de Tweede Wereldoorlog in het zuiden van Beieren. De één een geprezen musicus in de Weimarrepubliek en het Derde Rijk, de ander een jonge Amerikaanse soldaat met een heel leven voor zich. Ze hadden één zaak gemeen: muziek.

Scan de QR-code en luister tijdens het lezen naar Richard Strauss' *Hoboconcert* voor een andere leeservaring.

Daan van Leeuwen is redacteur van Kleio.

Het huis van Strauss in Garmisch.

Op 30 april 1945, de dag waarop Hitler zelfmoord pleegde in zijn bunker onder Berlijn, reden twee eenheden van het Amerikaanse leger het Beierse dorp Garmisch binnen. De *103rd infantry* en de *Tenth Armoured division* moesten het Zuid-Duitse dorpje aan de voet van het Wettersteingebergte evacueren. De bewoners kregen

een kwartier de tijd om hun spullen te pakken en plaats te maken voor de Amerikaanse soldaten, die in de mooiste huizen hun intrek zouden nemen in de laatste fase van de oorlog. In de Zoeppritzstraße draaide een leger jeep de oprit van nummer 42 op. Hier stond een grote witte villa met groene luiken tussen de naaldbomen, met uitzicht op de eveneens groene bergkammen van de Alpen. Het landhuis zou een perfect uitvalsbasis zijn voor het Amerikaanse leger voor een tijdelijk verblijf in de regio, nu nazi-Duitsland op zijn laatste benen liep.

Prelude

Een tachtigjarige man kwam het fraai gelegen witte huis uit om de inbeslagname tegen te houden. Hij sprak in zijn beste Engels tegen de Amerikanen: 'Ik ben Richard Strauss, de componist van *Der Rosenkavalier* en *Salomé*'. Gelukkig voor Strauss was de hoogste in rang, luitenant Milton Weiss, zelf geen onverdienstelijk musicus. Hij kende de componist en de genoemde werken. De militairen waren niet direct overtuigd, maar nadat de componist een aantal passages van *Der Rosenkavalier* had laten horen op de

piano lieten de meeste militairen hem met rust en werd er elders in Garmisch een onderkomen voor het hoofdkwartier gezocht. Er werd in zijn tuin een bordje neergezet met 'off limits' om in de toekomst misverstanden te voorkomen. Een aantal van de militairen bezochten in de daaropvolgende dagen de componist in het witte huis om met hem te praten over muziek. Het contrast kon niet groter zijn. Een oude Duitser, geboren nog voor de Duitse eenwording, en Amerikaanse twintigers, opgegroeid met de popliedjes van Bing Crosby en Frank Sinatra, die samen discussieerden over muziek. De meeste van de Amerikaanse bezoekers wisten het verschil tussen Mozart en Beethoven niet, Strauss moest keer op keer uitleggen van wie het standbeeld in de stad was. 'Als ze nog een keer vragen van wie het standbeeld (van Beethoven) is, dan zeg ik dat het Hitlers vader is.' De Amerikaanse soldaten bezochten hem om voor foto's te poseren, vroegen zijn handtekening of kwamen luisteren hoe Strauss de piano bespeelde. Slechts een enkeling was in een eerder leven in aanraking geweest met de lange muzikale erfenis van de gastheer. De muzikanten met een opvoeding in klassieke muziek werden in rustiger dagen uitgenodigd om bij de familie

Strauss te komen eten en om gesprekken over klassieke muziek te voeren. Zouden ze weten welk verleden Richard Strauss met zich mee droeg?

Crescendo

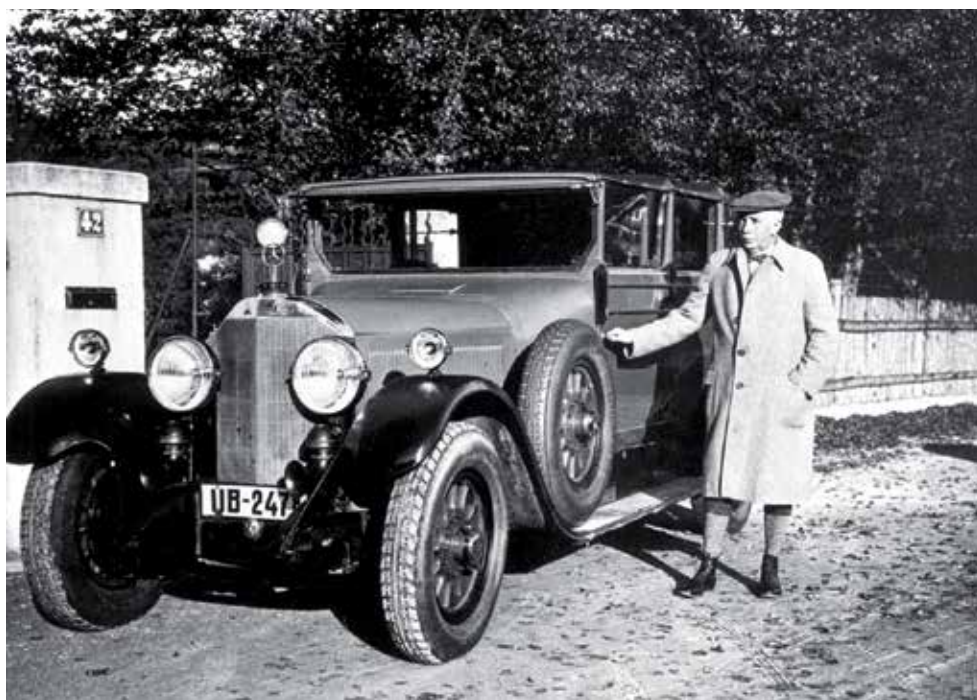
Richard Strauss was namelijk niet onomstreden. Aan het einde van de negentiende eeuw had de Beierse componist al grote faam verworven met grootse opera's en belangwekkende concerten voor viool, piano en orkest. Hij behoorde tot de muzikale elite van het keizerrijk. Aan het begin van de twintigste eeuw was hij onder andere muziekdirecteur van de Berlijnse hofopera en gaf het *Wiener Philharmoniker* in 1901 een concert geheel gewijd aan zijn muziek. In 1905 werd zijn opera *Salomé* voor het eerst opgevoerd, een muziekstuk bij het gelijknamige boek van Oscar Wilde, dat Strauss wereldfaam opleverde en dat jarenlang in verschillende operazalen in Europa te zien was. In 1907 zag een jonge Oostenrijker uit Braunau am Inn tijdens de première in Graz Strauss' opera. Hij was overdonderd door het werk, en de ambitieuze jongeman zou Strauss decennia blijven volgen en zijn muziek luisteren. Hij zag

in hem de enige echte opvolger van de negentiende-eeuwse componist Richard Wagner. Eind januari 1933 werd de partij van deze ambitieuze Oostenrijkse politicus de grootste in de Weimarrepubliek. Bij het invoeren van de *Reichskulturkammer* door Joseph Goebbels werd Richard Strauss later dat jaar binnen dit instituut aangesteld als de voorzitter van de *Reichsmusikkammer*, een van de zeven kamers binnen het nationale orgaan. Goebbels deed dit om in een goed boekje bij Adolf Hitler te komen.

'De meeste van de Amerikaanse bezoekers wisten het verschil tussen Mozart en Beethoven niet'

Strauss accepteerde de functie zonder lid te worden van de NSDAP, met de motivatie om de Duitse kunsten en cultuur te beschermen en te propaganderen. Hij was ervan overtuigd dat de *Musikkammer* onder het regime van muziekliefhebber Hitler de industrie alleen maar kon stimuleren, en hij hoopte door zijn functie zijn Joodse schoondochter en kleinkinderen te kunnen beschermen. ▶

Boven: Strauss schudt de hand van Goebbels, ca. 1935.
Onder: Richard Strauss bij zijn auto in Garmisch, na de oorlog.

Volgens eigen zeggen heeft de Zuid-Duitser altijd geprobeerd het doel van de *Kammer* los te zien van de politieke (wan-) daden van het naziregime. Hij bleef in zijn voorzittersjaren gewoon muziek componeren en gaf nog verschillende concerten met Joodse collega's. In 1935 werd hij ontslagen toen hij weigerde de naam van zijn Joodse librettist Stefan Zweig van de aankondigingsposter te laten halen. Hij keerde zich tegen het regime en stortte zich weer volledig op de muziek. In de tweede helft van de jaren dertig componeerde hij – inmiddels een zeventiger – nog een aantal grote muziekstukken die vooral in het buitenland bekend werden, waaronder de Verenigde Staten. Gedurende de oorlog trok hij zich terug in een dorp in Beieren.

Boven: John de Lancie was professioneel hoboïst. Onder: Strauss in gesprek met De Lancie in Garmisch. Foto: Richard Strauss Institut, Oostenrijk.

Literatuur

M. Kennedy, *Richard Strauss. Man, musician, enigma* (Cambridge 1999).

'Richard Strauss - Oboe Concerto: How a US intelligence officer inspired a masterpiece', op www.classicfm.com.

Richard Strauss-archief - www.richard-strauss-institut.de.

Oboe Concerto, op Britannica.com.

L.E. Binkley, *Three versions of the concert for oboe and small orchestra (1945-1946, revised 1948)*, by Richard Strauss. *An analytical and historical study for the performer* (dissertatie, Tuscon 2002).

Adagio

De meeste Amerikaanse soldaten die waren neergestreken in Garmisch in april 1945 zullen weinig geweten hebben over de omstreden bladzijdes uit Richard Strauss' verleden. Als ze Strauss al kenden, dan was dat vooral vanwege de populaire klassieke muziek die zich had

'In 1935 werd Strauss ontslagen toen hij weigerde de naam van zijn Joodse librettist van de poster te halen'

verspreid tot in de Amerikaanse huiskamers waarin de jonge soldaten in de jaren twintig en dertig waren opgegroeid. Een van de soldaten was de 23-jarige John de Lancie, die tot zijn indiensttreding in 1942 eerste hoboïst was in het *Pittsburgh Symphony Orchestra*. Hij kende het repertoire van Strauss goed en had al regelmatig in orkestverband zijn muziekstukken op hobo gespeeld. Hij bezocht Strauss een paar keer en had lange gesprekken met hem in het Frans over orkestmuziek. Tijdens een van zijn bezoeken, begin mei 1945, kwam het dan toch ter sprake. Hij vroeg de oude Strauss of hij ooit had overwogen om een concert voor hobo te componeren. Hij schudde zijn hoofd en zei: 'No.' Daarmee was de kous af. Het Derde Rijk viel niet veel later. De oorlog in Europa was voorbij en de twee leger-eenheden zouden de maand erop terug naar huis worden verscheept. Richard Strauss ontvluchtte via Zwitserland het gevallen rijk en vroeg asiel in Engeland aan. John de Lancie pakte zijn oude bestaan als muzikant weer op en werd wederom hoboïst in het *Philadelphia Orchestra*. In het najaar 1945 was de Amerikaan stomverbaasd toen hij in het

tijdschrift van het Amerikaanse leger las dat de bekende componist Richard Strauss een concert voor hobo had geschreven, en dat in het bovenschrijf van de partituur stond: 'Oboe Concerto – 1945 – suggested by an American soldier.' Strauss heeft het gecomponeerd als een licht en opgewekt concert dat eenvoudig in het gehoor lag, wars van de donkere tijden waarin het geschreven was. Misschien heeft hij op dezelfde wijze wel de lange gesprekken met de De Lancie ervaren.

Coda

Strauss gaf als blijk van waardering voor de gesprekken in Garmisch De Lancie ook het recht om met het eerste concert voor hobo van de twintigste eeuw te debuten in de Verenigde Staten. Maar omdat de jonge muzikant niet de eerste hoboïst van het *Philadelphia Orchestra* was, gunde hij die eer aan een bevriende hoboïst in een ander gezelschap. John de Lancie speelde uiteindelijk dertig jaar voor zijn orkest, waarmee hij Strauss' hobo-concert nooit uitvoerde. Na het afsluiten van zijn muziekcarrière, waarin hij uitgroeide tot een van de meest gerenommeerde rietinstrumentalisten van de Verenigde Staten, speelde hij als gepensioneerde eerste hoboïst slechts één keer het 'Oboe Concerto' in het openbaar. ■